

Sivil Toplum Örgütleri

Said DEMİREL^(*)
Kamil ALPTEKİN^(*)
Mehmet Ali ALLUŞOĞLU^(*)

1. Sivil Toplum Örgütlerine Genel Bir Bakış

İnsanlar tarih boyunca ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği, dayanışma, birlikte çalışma, amaçları doğrultusunda organize olma ve aralarında görevleri paylaşma zorunluluğu hissetmişler ve böylece çeşitli düzeylerde örgütler kurarak günümüze kadar gelmişlerdir (Kahramanoğlu 1996: 1).

Toplum, büyüklü küçüklü karmaşık örgütler açısından oluşmaktadır. Örgütler toplumsal sistemin unsurlarıdır ve içinde buldukları toplumun tarihsel gelişme sürecini, sosyo-ekonomik özelliklerini, sosyal bölümlerini, çatışmalarını, kültürel değerlerini ve kurumsal yapısını yansıtırılar (Nazlıoğlu 1994: 21).

Ortak bir amaç çerçevesinde kurulan örgütler organize faaliyetler bütünü olarak toplumsal işlevleri açısından kuruluş amacı kapsamında önemli toplumsal hizmetleri de yerine getirmektedir. Toplum bilimcileri tarafından en büyük örgüt olarak tanımlanan devlet, toplumsal hizmetleri yerine getirmede görevli en temel örgüt olma özelliğine sahiptir.

Vatandaşlar toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesini devletten beklenen bir hak olarak görmektedir. Ancak ne kadar gelişmiş ve

---

^(*) Sosyal Hizmet Uzmanı

kaynakları zengin olursa olsun devletin her toplumsal sorunun üstesinden gelebileceği, kamu kuruluşlarıyla çözüm üretebileceği beklenmemelidir. Toplumdaki bireylerin etkin, bilinçli, örgütlü katılımı da büyük önem arz etmektedir. Böylelikle bazı amaçları gerçekleştirmek ve geniş halk kitlelerini bilinçlendirmek için uğraşan ve “gönüllülük” esasıyla çalışan gruplar vardır (Nazlıoğlu 1994: 21).

Gönüllülük esasıyla ortaya çıkan gruplar hem toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesinde devletin yükünü hafifletmekte hem de dolaylı yollardan devlet yönetiminde etkili olmaktadır. Bu gruplar ortak bir amaç, iş bölümü, yetki ve sorumluluklar, etkileşim ve etkileşimin doğal sonucu olarak ortaya çıkan davranış kalıpları çerçevesinde bir örgüt yapısı içerisinde hareket ederler.

Çağdaş demokratik ülkelerde, “demokrasinin tabana yayılması”, “katılım”, “çoğulcu demokrasi”, “kitlesele örgütlenme” gibi deyimlerin yanısıra, “sivil toplum örgütleri” kavramından söz edildiğine tanık oluyoruz. Bütün bu deyim ve kavramların, toplumların karşılaştığı önemli sosyal problemlerin çözümüne katkıda bulunmak üzere insanlık tarafından bulunmuş demokratik çareler olduğu kabul edilmektedir. Dünyadaki pek çok sorunun çözümünde, devletlerin ve milletlerarası kuruluşların çabalarının yeterli olmadığı görülmüş ve bu alanlarda, devletin dışında vatandaşlar tarafından kurulup gönüllülük esasına göre çalışan örgütlerin çok önemli roller oynayabilecekleri anlaşılmıştır (Erol 1995: 1).

2. Sivil Toplum Örgütü Kavramı

Sivil toplum kavramı, son yıllarda hükümet dışı kuruluşların toplum yaşamında üstlendikleri rollerin analizinde genel bir çerçeve olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ele alındığında hükümet dışı kuruluşlar (HDK), sivil toplum örgütleri olarak adlandırılabilir. Ancak bu tür örgütler Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi’nde “non governmental organizations (NGO)” olarak adlandırıldığından, uluslararası literatürde de NGO kavramı daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Hükümet dışı kuruluş kavramı bu kapsamda yer alan bir çok örgüt tarafından tam anlamıyla benimsenmiş değildir. Bunun nedeni, belirli bir kurumsal kategorinin bu kavramla negatif bir biçimde tanımlanması ve kavramın “hükümet dışı” olmak yerine “hükümet karşıtı” biçiminde yanlış yorum ve çağrışımlara yol açmasıdır. Bu yüzden olsa gerek, aynı kapsamda yer almakla beraber bazılarınca bu tür kuruluşlar; insani yardım etkinliklerinde bulunanları

“gönüllü kuruluşlar” özellikle ABD’de olduğu gibi “özel gönüllü kuruluşlar” ya da Afrika’da “gönüllü kalkınma kuruluşları” ve bazı ülkelerde de “yurttaş örgütleri” gibi isimlerle adlandırmakta ve HDK yerine tercih edilmektedir (Saltık 1995: 23).

Uluslararası platformda hükümet dışı kuruluşlara değişik adlar verilmesinin nedeni daha çok bu kuruluşların o ülkedeki algılanma biçimi ve yerine getirdiği farklı işlevlerde aranmalıdır. Ayrıca hükümet dışı kuruluşları bir toplumsal örgüt olarak değerlendirdiğimizde örgütlerin ait oldukları toplumsal yapı unsurlarıyla biçimlendikleri unutulmamalıdır. Toplumsal yapı genel olarak alt yapısal öğeler (üretim biçimi, üretim ilişkileri, teknoloji vb.) ve üst yapısal öğelerin (gelenek - görenek, anayasa, politika vb.) birbiri ile etkileşiminden oluşur. Bu anlamda toplumsal örgüt niteliğindeki hükümet dışı kuruluşları ait olduğu toplumun yasal düzenlemelerinden, politikasından, demografik özelliklerinden, üretim biçiminden ve kullandığı teknolojiden bağımsız düşünemeyiz.

Hükümet dışı kuruluşlar olarak İngilizce’den tercümesi yapılan sivil toplum örgütleri ülkemizin toplumsal yaşamında ve literatüründe daha çok gönüllü kuruluş olarak yer almaktadır. Buna karşılık Ural’ın da (1995) belirttiği gibi Türk Hukuk Sistemi’nde “gönüllü kuruluş” tanımı yapılmamıştır.

Türk Hukuk Sistemi’nde “gönüllü kuruluş” ifadesi ve tanımı mevcut değildir. Ancak kesinlikle bilinmekte ve kabul edilmektedir ki, bu kuruluşlar dernek veya vakıf statüsünde vücut bulmaktadır. Dernek ve vakıf statüsündeki gönüllü kuruluşlara; üniversite, meslek odaları ve hatta belediyeleri katma gayreti hukuku bilmemekten ve İngilizce terimlerin Türkçe karşılıklarının tam ve doğru bir şekilde oturtulmamasından kaynaklanmaktadır (Ural 1995: 13).

Gönüllü hareketin incelenmesinde bir çok yeni gelişmeye imzasını atan David Harton Smith, örgütleri “üyelik ve gönüllü personelin ağırlıkta olduğu gönüllü grupların aksine, ücretli personeli geniş ölçüde kullanan resmen kurulmuş örgütler (kâr amacı gütmeyen ve hükümet dışı ancak büyük ölçüde gönüllü olmayan) olarak sınıflandırmaktadır. Bunları üyelerinin çıkarları açısından büyük ölçüde “kendine hizmet eden” örgütler olarak başka şekilde sınıflandırmaktadır. Sektördeki üyeler, kendi üyelerinin gereksinimlerini karşılayan “ifade edici” ve bazı toplumsal ihtiyaçları karşılayan “yararlı” örgütler olarak da tanımlanmıştır (Gatewood 1977; Akt. Nazlıoğlu 1996: 57).

Gönüllü kuruluşların toplumsal fonksiyonlarını göz önünde bulundurarak şu şekilde bir tanımlı geliştirilebilir: Gönüllü kuruluşlar; sorunların bölgesel, ulusal ve uluslararası platformlarda gündeme getirilmesi ve bu sorunları ilgilendiren karar alma süreçlerini etkilemesinde ciddi rol oynayan, gönüllülerden kurulu, gönüllü çalışmaların yapıldığı örgütlerdir.

Bu tanımlı; ‘gönüllü’, ‘gönüllü çalışma’, ‘karar alma süreçlerini etkileme’ ve ‘örgüt’ gibi dört ayrı bileşenden oluşmaktadır.

Gönüllü, Koçyıldırım’ın (1990: 41). ifadesi ile: “önemli bir işi yapmayı hiç bir yükümlülüğü yokken isteyerek yapan kişi”dir. Gönüllü çalışma: “karşılığında maddi çıkar sağlamaksızın herhangi bir şekilde yardım edebilmeye gücü olanların, yardıma ihtiyacı olanlar için yaptıkları çalışma”dır.

Öte yandan, gönüllü kuruluşları daha çok hükümet dışı kuruluş olarak değerlendiren Saltık (1995: 223), kavramın tanımlanmasındaki zorluğa dikkati çekerek genel anlamda kabul gören bazı temel özelliklerden hareket etmenin daha uygun olacağı görüşündedir ve bu temel özellikleri şu şekilde belirlemiştir:

1. Kâr amacı gütmemek,
2. Genelde bürokratik olmayan esnek bir yapıya sahip olmak,
3. Karar ve uygulamalarda katılımcı yaklaşımı benimsemektir (Saltık 1995: 223).

Daha betimsel bir tanımlamada sivil toplum örgütleri; ortak bir amaç doğrultusunda herhangi bir maddi karşılık beklemezsizin kurulmuş tüzel kişiliğe sahip dernekler, vakıflar, sendikalar, kulüpler, barolar, meslek odaları, mesleki birlikler olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada sivil toplum örgütlerinden dernek, vakıf ve sendikalar ele alınmıştır.

3. Dernekler

Türkiye’de dernekler kuruluş ve işleyişleri açısından iki ayrı kolda faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlar; “2098 Sayılı Dernekler Kanunu’na tabi (sivil) dernekler”, ile “2847 Sayılı Kanuna tabi (askeri) dernekler”dir.

7 Ekim 1983 Tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren

2098 Sayılı Dernekler Yasası'nın Birinci Maddesi'ne göre, "kazanç paylaşma dışında yürürlükteki yasalarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe 'dernek' adı verilir (Dudu 1990: 3; Akt. Nazlıoğlu 1996: 49).

Türkiye'de dernekler 2098 Sayılı "Dernekler Kanunu'na göre kurulur. 18 yaşını bitirmiş, medeni haklarını kullanma ehliyetine sahip yedi kişi bir araya gelerek dernek kurabilir. Ancak yargı organları üyeleri, mülki idare görevlileri, asker ve polisler, ilk ve ortaöğretim öğretmenleri ve ortaöğretim öğrencileri ile bazı suçları işlemiş kişiler dernek kuramaz. Dernekler Kanunu'nun amacı; kazanç paylaşma dışında kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları derneklerle ilgili esasları düzenlemektir (Nazlıoğlu 1994: 23-24). Yaptığı değerlendirmede Nazlıoğlu, tüm derneklerin 2098 Sayılı Kanun hükümlerine göre kurulduğunu iddia ederek, askeri dernekler bu değerlendirmede yer almamıştır.

Askeri dernekler; Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı, "Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malülü Gaziler, Şehit Dul Yetimleri ile Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun" çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

Bu Kanun, Türk Silahlı Kuvvetleri'nden ayrılanların askerlik mesleğine ilişkin ortak anılarını yaşatmak, dayanışmalarını devam ettirmek, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle kuracakları Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Türkiye Harp Malülü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri ile Türkiye Muharip Gaziler Dernekleri'nin tabi olacakları esas ve usulleri düzenler (1983 Tarihli 2847 Sayılı Kanun, Resmi Gazete 18 Haziran 1983).

Her derneğin bir tüzüğü bulunur. Bu tüzükte derneğin adı, amaçları, kurucuların isimleri, üyelik koşulları, derneğin kurulları, kurulların çalışma biçimleri vb. gibi bilgiler yer alır. Dernekler kuruluş bildirisini merkezlerinin bulunduğu en büyük mülki amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar. Her dernekte şu organların oluşturulması zorunludur (Koçyıldırım 1991: 172): 1. Genel Kurul, 2. Yönetim Kurulu, 3. Denetleme Kurulu.

Kanunda bu kurulların işleyiş biçimleri de belirtilmiştir.

4. Vakıflar

Medeni Kanun'un 73. Maddesi vakfı şu şekilde tanımlamaktadır: "Vakıf, başlı başına mevcudiyeti haiz olmak üzere, bir malın belli bir gayeye tahsilidir." 21.08.1970 tarihinde yürürlüğe giren "Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan Vakıflar Hakkındaki Tüzük"ün, 2. Maddesinde bu tanımı tekrarlamakta aynı maddede "vakıflar tüzel kişiliğe sahiptir" hükmünü getirerek bu tanıma açıklık vermektedir. Kanun ve Tüzük'de verilen tanımları birleştirerek daha geniş bir tanım şu şekilde yapılabilir: "Vakıf, meydana getirilen bir tüzel kişilik bünyesinde belli bir gayeye varılmak üzere bir mal varlığının tahsil edilmesidir" (Ural 1991: 219).

Kanun hükümlerine göre, ahlaka ve hukuka aykırı olmayan herhangi bir amaç, vakfın çalışma konusu olabilir. Kamu hizmeti niteliğinde hizmetler veren vakıfların, ticari faaliyette bulunmamaları asıldır. Ticari nitelikte faaliyet göstermesi gereken vakıflar, döner sermaye şeklinde vakfa bağlı müesseseler kurma yoluna gitmektedirler. Vakıflar bir sermaye şirketinin hisse senetlerine de sahip olabilirler (Ural 1991: 220).

Gönüllü kuruluş olarak vakıf kavramına özel kanunlarla kurulan kamusal vakıfları katmamak gerekir. Zira vakıfların bir kısmı kamu parası ile kurulup, harcama kolaylığı sağlamak amacıyla kurulmuşlardır (Nazlıoğlu 1994: 26). Burada söz edilmesi gereken; eğitim, sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel gibi konularda belli bir amaca yönelik olarak kişilerin belli bir mal varlığını sürekli tahsis ederek örgütlenmeleridir (Erol 1995: 79).

Türk hukukunda vakıf, bir özel hukuk kurumu olmakla beraber, vakıfların işlevleri ve gördükleri hizmetler kamuyu çok yakından ilgilendirdiğinden ve laik hukuk öncesinden bugüne kadar vakıfların hizmetleri, devlet hizmetleri ile bir benzerlik taşıdığından vakıfların büyük bir kısmı, kamu hizmetleri gören kuruluşlar haline gelmişlerdir (Nazlıoğlu 1994: 27).

Vakıflarla dernekler arasındaki temel fark kısaca şu şekilde açıklanabilir. Derneklerde insanlar belli bir amacı gerçekleştirmek için bir çatı altında toplanırlar. Vakıflarda ise bir mal varlığının belli bir amacı gerçekleştirmesi için tahsis edilmesi ve kullanımı söz konusudur.

Ülkemizde modern çağın şartlarına ayak uydurmaya çalışan ve bu doğrultuda hizmet veren vakıfların sayısı hızla artmaktadır. Osmanlı

İmparatorluğu zamanında kurulan vakıflar ise genellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmektedir.

5. Sendikalar

Bütün ülkelerde sosyal politikaların önemli bir kanadını, işçilerin toplu olarak kullandıkları hakların ve özgürlüklerin durumu belirler. Bu hakları ve özgürlükleri bir bütün olarak sendikal haklar ve özgürlükler adı altında toplayabiliriz (Talas 1991: 169).

Sendika terimi, İş Hukuku'nda, işçi veya işverenlerin, çalışma hayatındaki yerlerinden doğan çıkarlarını topluca gerçekleştirebilmek için, bir araya gelmelerini, birleşmelerini anlatır. Fakat sendika terimi, bugünün İş Hukukunda, daha dar bir anlamda da kullanılır. İşte bu dar anlamda sendika terimi ise işçi veya işverenlerin toplu işçi veya işveren çıkarlarını özellikle toplu iş sözleşmeleri ve gerektiğinde iş mücadelesine başvurarak korumak için kurdukları sürekli, bağımsız, serbest, demokratik temellere dayalı ve özel hukuka giren mesleki birlikleri anlatır (Hueck; Akt. Tunçomağ 1989: 265).

Tunçomağ (1989: 269), Hueck'un belirttiği iş hukukundaki daha dar anlamıyla kullanılan sendika kavramının unsurlarını dört bölüme ayırmaktadır:

1. Ortak bir amaç izlemesi,
2. Özel hukuka ilişkin ve serbestçe kurulmuş bir birlik olması,
3. İşçi veya işverenlerce kurulmuş ve bağımsız olması,
4. Demokratik temellere dayanması.

Sendikalar mesleki birliklerdir; bu özellikleriyle (derneklerden) ayrılırlar. Kazanç paylaşmak dışında kalan herhangi bir amaçla dernek kurulabilir; Oysa sendika sadece bir tek amaç izleyebilir; bu da, işçi sayılanların ve işverenlerin müşterek iktisadi ve sosyal yararlarını korumak ve geliştirmektir. Şu halde Sendikalar Kanunu'nun 3. ve Anayasa'nın 51. Maddesine göre sendika kurma hakkını sadece işçi ve işverenlere tanımıştır (Tunçomağ 1989: 269).

Aynı mesleği yapan işçileri bir araya getirebilen meslek sendikaları, aynı iş kolunda veya iş yerinde çalışanların kurdukları iş kolu sendikaları/işyeri sendikaları siyasal iktidarı doğrudan etkileme gücü ile siyasal yaşamın önemli baskı grupları arasında yer alır. İşkolu sendikaları, sanayi sendikaları/endüstri sendikaları olarak da adlandırılmaktadır.

Türk Hukuku'nda meslek sendikaları kabul edilmemiş ve Sendikalar Kanunu 3/1'de, işçi ve işverenlerin sadece işkolu sendikası kurabilmelerine izin verilmiştir. Bu itibarla sendikaların kurucuları, kuracakları sendikayı işkolu esasına göre ve Türkiye çapında faaliyet gösterecek şekilde kurmak zorundadır (Tunçomağ 1989: 268).

Sendikal haklarının tam olarak güvence altına alınması Türkiye'de 1961 Anayasası ile gerçekleştirilmiş ve 1963 yasaları ile demokratik bir düzenlemeye gidilmiştir. 1963 yılında kabul olunan Sendikalar, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasaları ile sosyal politika oluşumlarının eksik kalmış olan toplu düzeydeki işçi-işveren yanı düzenlenmiş, işçi sınıfının siyasal alandaki etkinliği ilk kez bu yasalardan sonra belirmiştir (Talas 1991: 169).

Nitelik olarak 1961 Anayasa'sından farklı olan 1982 Anayasası ve 1983 yılında kabul edilen Yeni Sendikalar Yasası ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile ülkemizdeki sendikal faaliyetlerin çerçevesi yeniden düzenlenmiştir.

6. Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal Yaşamdaki Yeri ve Önemi

“Gönüllü kuruluş nedir?” ve “hangi ihtiyaçtan doğmuştur?” sorularının cevabını aradığımızda, öncelikle modern toplumların değişen demokrasi ve devlet yönetimi anlayışları karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten yönetilenlerin, yönetimle ilgili kararların alınmasını, yönetenlerin takdir ve insafına bıraktığı klasik devlet anlayışı yerine, günümüz modern toplumlarında, yönetilenlerin çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi anlayışı içinde yönetimle ilgili kararların alınmasına aktif katılma ya da kararları etkileme çabası içerisine girdiği görülmektedir. İktidar olabilmek için örgütlenmiş olan demokrasinin vazgeçilmez unsurları politik partiler bu çabanın gerçekleştirilmesine büyük ölçüde hizmet etmektedirler. Ancak parti biçiminde örgütlenmenin yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır. Çünkü partiler ya iktidar olmak ya da muhalefet etmek için kurulurlar. Oysa iktidar ya da muhalefet olmadan da geniş halk yığınları olarak yönetime katılmanın ya da alınacak kararları etkilemenin yolları artık bulunmuştur. Bunlar da politik partiler kadar, demokrasinin doğal unsurlarıdır. Politika biliminde “baskı grupları” olarak bilinen çıkar grupları, işçi ve işveren sendikaları, yurttaş insiyatifleri, gönüllü kuruluşlar, dernekler, vakıflar şeklinde ortaya çıkmaktadırlar (Kapani 1988: 150).

Baskı grupları siyasal partilerin tersine iktidarı doğrudan ele geçirmek amacını taşımazlar. Siyasal iktidarı dışarıdan etkileyerek kendi çıkarları ya

da görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını ve uygulamalar yapılmasını sağlamaya çalışırlar. Kendiliklerinden varolan çıkar grupları, örgütlendikleri zaman baskı gruplarına dönüşmüş olurlar (Kışlalı 1994: 253).

Siyasal yaşamın önemli güç odaklarından biri olan baskı gruplarını kitle ve kadro baskı grupları olarak incelemek mümkündür. Kitle baskı gruplarında belirgin bir şekilde üye sayısı fazladır. Liderlik tipi karizmatiktir, bürokrasi ve örgüt içi kurallar önem kazanmaktadır. Kadro baskı gruplarında üye sayısı az olmakla birlikte toplumsal prestij ve statüsü yüksek üyeler yoğunluktadır. Parasal güç ön plana çıkmıştır.

Yazılı kaynakların bir kısmında 'geniş boyutlu çıkar kümeleri' olarak da değerlendirilen gönüllü kuruluşlar baskı gruplarındandır. Biçimsel açıdan her iki baskı grubu içerisinde farklı dernekler ve vakıflar bulunmakla birlikte diğer bir gönüllü kuruluş olan sendikalar kitle baskı grupları içerisinde yer almaktadır.

Bu baskı gruplarından sendikalar, meslek odaları, barolar gibi bir kısmı gönüllü resmi örgütlenmeye kavuşmuş olup, devlet yapısı içerisinde yerlerini almışlardır. Ancak günümüzde devlet yapısı içerisinde yer almakla birlikte bireylerin ortak amaç ve hedeflerine bakıldığında, siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türü ile karşılaşıldığı görülmektedir. Bunlara gönüllü kuruluşlar denilmektedir (Erol 1995: 74).

Gönüllü kuruluşlar çağdaş demokratik kuruluşlar olarak görülmekte, demokrasinin "tabana yayılma", "katılım", "çoğulculuk", "örgütlenme" gibi karakteristik özelliklerini yaşantıya geçirmede önemli roller üstlenmektedir.

Çağdaş demokrasiler başlıca üç temel sektöre dayalıdır (Baloğlu 1994: 8):

Kamu sektörü (birinci sektör), kar amaçlı özel sektör (ikinci sektör), kar paylaşırma amacı gütmeyen ve kamu yararına çalışan vakıflar ve dernekler gibi gönüllü kuruluşlar (üçüncü sektör). Günümüzde ulusal, uluslararası düzeyde hızla örgütlenen bu sektöre "üçüncü sektör", "bağımsız sektör" veya "vatandaşlar sektörü" denmektedir.

Demokrasinin ön koşulu katılımcılık ve çoğulculuktur; bunu sağlayan da temelde üçüncü sektördür. Çünkü vatandaşların kamu görevlerine

gönüllü katılımını para olarak gerçekleştiren örgüt “vakıf”, düşünce ve emek olarak gerçekleştiren de “dernek”tir. Üçüncü sektörü örgütlenmeyen demokrasilerde vatandaş birinci veya ikinci sektörün egemenliği altındadır. Demokratik gelişme bu sektörün bağımsız bir sektör olarak gelişmesine bağlıdır. Başka deyişle demokratikleşmenin eyleme dönüşmesi, ancak üçüncü sektörün örgütlenmesiyle mümkündür (Nazlıoğlu 1996: 49).

Yüzyılımızın sonunda, gönüllü kuruluşların toplumların ekonomik, siyasal kültürel yaşamında üstlendikleri roller ve uyguladıkları etkinlikler bakımından büyük önem kazanmakta insanların örgütlenme yetenekleri, devlet ve bürokratik kamu örgütlenmesinden daha farklı bir çerçevede, çarpıcı bir şekilde gelişmekte ve bu süreçlerde oluşan toplumsal hareketler giderek artmaktadır (Saltık 1995: 21). Günümüzde hükümet dışı kuruluşların önem kazanmasında rol oynayan toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenler, son 50 yılda dünyada uygulanan kalkınma yaklaşımlarının başarısızlığında aranmalıdır (Tilakaratra 1987; Akt. Saltık 1995: 37).

Hiç şüphesiz gönüllü kuruluşların toplumsal yaşamdaki üstlendiği en önemli rol insanların temel haklarını korumak, kullanabilmelerine ortam sağlamak ve bu hakları geliştirebilmek için mücadele etmektir.

Çağdaş, demokratik ilkeleri yaşatan, siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan ve bireye ulaşmada hem genel, hem de yerel yönetimler için taşıyıcı ve sorun çözücü hizmetler veren gönüllü kuruluşların siyasal ve toplumsal yaşamda üstlendiği roller şu şekilde özetlenebilir:

1. Hükümetlerin siyasi olarak açıkça söyleyemedikleri bir çok konuyu gündeme getirmek,
2. İnsan haklarının korunması,
3. Kültürlere ifade hakkının sağlanmasındaki etkinlik,
4. Karar alma süreçlerine aktif katılım,
5. Bilgi ve becerilerin geliştirilip kullanılmaya açık bir ortam sağlaması,
6. Bireylerin sosyo-psikolojik gereksinimlerinden önemli bir kısmını karşılaması (Sosyal yalnızlık, stres, sosyal ilişki, sosyal statü, birlik-ait olma vb. gibi),
7. İnsanlara boş zamanlarını daha yararlı birtakım işlerde kullanmalarına olanak sağlaması.

7. Sivil Toplum Örgütleri ve Emeklilik

Emekli nüfusunun artması ile birlikte emeklilerin sorunları da artmakta ve çeşitlenmektedir. Buna karşılık emeklilere yönelik hizmetlerde yetersizlik ve dağınıklık görülmektedir.

Emeklilere yönelik devletin hizmetleri sosyal güvenlik ve sağlık alanında yoğunlaşmıştır. Ancak ne kadar gelişmiş ve kaynakları zengin olursa olsun devletten; her toplumsal sorunun üstesinden gelebileceği, bu sorunları çözümlenebileceği beklenmemelidir.

Emeklilere yönelik olarak kurulan sivil toplum örgütleri emeklilerin sorunlarını ilgili çevrelere iletmede, bu sorunları kendi kaynakları ölçüsünde çözümlenmeye çalışmada önemli bir konuma sahiptir. Gönüllülük esasıyla faaliyet gösteren bu örgütler bir yandan emeklilerin haklarını savunuculuğunu yaparken diğer yandan üyelerinin psiko-sosyal gereksinimlerini (haz duyma, manevi rahatlama, sosyal ilişkiler geliştirebilme, tanınma, sosyal statü kazanma, yardımlaşma vb.) de karşılamaktadır. Böylece çalışma hayatından ayrılma ile başlayan emeklilik dönemine uyum sağlamada, emekliliğin benimsenmesinde ve yaşanması muhtemel olan kriz dönemlerinin önlenmesinde veya geçirtilmesinde sivil toplum örgütleri önemli roller üstlenmektedir. Emeklilere yönelik olarak kurulan ve faaliyet gösteren bu sivil toplum örgütleri; söz konusu rolleri yerine getirirken, emeklinin toplumdan soyutlanmasını önleyerek, emekli ile toplum arasında bir bağ oluşturmaktadır.

Emeklilik ile birlikte, boş zamanın artması sonucu emeklinin “günü yaşama” sorunu ortaya çıkmaktadır ve bu durum emekliyi psikolojik açıdan olumsuz olarak etkilemektedir. Sivil toplum örgütlerinin boş zamanı değerlendirmeye yönelik faaliyetleri günü anlamlı ve doyurucu bir şekilde yaşamasında etkili olmaktadır.

Toplumda önemli bir fonksiyonu olan ve demokratik sistemlerde üçüncü sektörü oluşturan sivil toplum örgütlerinin aynı zamanda toplum refahının artmasında ve sosyal sorunların çözümlenmesinde, sosyal refah politikalarının gerçekleştirilmesinde önemli bir konumu bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Alluşoğlu, Mehmet Ali; Alptekin, Kamil; Berber, Nuray; Demirel, Said; Deniz, Ufuk; Dirik, Nigar. "Emeklilerin Sorunları ve Yaşam Doyumları". Ankara: (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınlanmamış Lisans Tezi) 1999.

Baloğlu, Zekai. **Türkiye'de Üçüncü Sektör Raporu**. İstanbul: Türkiye Üçüncü Sektör Yayını, 1994.

"Dernekler Kanunu (1983 Tarih ve 2098 Sayılı)". **Resmi Gazete**. 10 Nisan 1983.

Erol, Kemal. "Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sistemindeki Yeri ve Avrupa Birliği Mevzuatı İle Karşılaştırılması". **Gönüllü Kuruluşlar Konferansı**. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Mart 1995.

Kahramanoğlu, Ertan. "Örgüt ve Yönetim-Temel Kavram ve Süreçler". Ankara: H.U. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Sosyal Hizmet İdaresi. Ders Notu, 1996. (Çoğaltım).

Kapani, Münci. **Politika Bilimine Giriş**. Dördüncü Baskı. İstanbul: Bilgi Yayınevi, Nisan 1988.

Kışlalı, A. Taner. **Siyaset Bilimi**. Dördüncü Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

Koçyıldırım Şener. "Psiko-Sosyal Yönüyle Gönüllülük ve Sosyal Refah Hizmetlerinde Gönüllü Çakışanların Etkinliği". **H.U. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi**. Cilt 9, Sayı 1-2-3. Ankara: 1990.

Koçyıldırım, Şener. "Sosyal Refah Dernekleri". **Türkiye'de ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük**. Ankara: Selvi Yayınları, 1991.

Nazlıoğlu, D. Meral. "Gönüllü Kuruluşların Toplumdaki Yeri". **Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı**. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Şubat 1994.

Nazlıoğlu, D. Meral. **Çevre Gönüllü Kuruluşları**. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ekim 1996.

Saltık, Ahmet. "Çağdaş Topumlarda Gönüllü Kuruluşların Sosyo-Ekonomik Temelleri". **Gönüllü Kuruluşlar Konferansı**. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Mart 1995.

Talas, Cahit. **Sosyal Politika**". **Türkiye ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük**. Ankara: Selvi Yayınları, 1991.

Tunçomağ, Kenan. **İş Hukukunun Esasları**. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1989.

T.C. Anayasası. (Hazırlayan: Ertan Yüceer). Ankara: Atilla Kitap ve Yayınevi Ltd. Şti., 1997.

"Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malülü Gaziler, Şehit ve Dul Yetimleri İle Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında (1983 Tarih ve 2847 Sayılı) Kanun". **Resmi Gazete**. 18081, 18 Haziran 1983.

Ural, Engin. "Vakıflar". **Türkiye ve Almanya'da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük**. Ankara: Selvi Yayınları, 1991.

Ural, Engin. "Gönüllü Kuruluş Kavramına Genel Bir Bakış". **Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı**. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Mart 1995.